

УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

МИХАЙЛОВ
Олександр Євгенович

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З НЕКОРИСЛИВОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ СЕРЕД МОЛОДІ

Спеціальність: 12.00.08. – кримінальне право і кримінологія;
кримінально-виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ – 1996

00751701 (1)

AB 35.987

Дисертацією с рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології Української академії внутрішніх справ.

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор Глушков В.О.
Доктор юридичних наук, професор Тузов А.П.
Доктор юридичних наук Костенко О.М.

ПРОВІДНА ОРГАНІЗАЦІЯ – Юридичний інститут при Одеському державному університеті ім.І.І. Мечнікова

Захист відбудеться "11" грудня 1996 р. в 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Українській академії внутрішніх справ (252035, м.Київ, Солом'янська пл.1).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Української академії внутрішніх справ (Солом'янська пл.1).

Автореферат розісланий "29" жовтня 1996р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

В.І. Женунтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зміни в політичному, економічному, соціальному і духовному житті нашого суспільства поставили сьогодні питання про всебічну реформу правової системи України. головною метою здійснення якої є зміцнення основ гуманізму, соціальної справедливості, поваги до людини, суворого дотримання її прав і свобод, рівність усіх перед законом і неминуча відповідальність кожного за протиправні дії. Не випадково особиста і майнова безпека громадян у сучасних умовах є одним із інтегрованих показників життєвого рівня. Впевненість людей у майбутньому, їхнє бажання і спроможність підтримувати демократичні ініціативи та реалізовувати їх залежить насамперед від неухильного впровадження в життя цих принципів.

Водночас демократичні перетворення в державі відбуваються повільно і суперечливо. Їхні практичні результати показують, що зміни в економічній, політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства не завжди мають відповідну антикриміногенну спрямованість. Результати дослідження, також офіційна статистика показують, що крім значного зросту злочинності в цілому в Україні, (наприклад, якщо у 1980 р. в Україні було зареєстровано 196,2 тис. злочинів, то в 1985р. вже -249,5 тис., в 1989р. 322,5 тис., в 1991р. -405,5 тис., в 1994р. -572,2 тис. і в 1995р. -641860), вбачається її якісна зміна. Так, збільшилось число злочинних посягань в сфері економіки, зросли організованість і кримінальний професіоналізм, число корисливо-насильницьких і некорисливо-насильницьких злочинів. Крім цього, ситуація ускладнюється тим, що більше 40% цих злочинів скоюється особами молодіжного віку. Заз-

начені негативні тенденції вимагають комплексного наукового осмислення не тільки в рамках наук кримінального циклу, але і ширше - в процесі формування кримінальної, кримінально-виконавчої і правозастосовчої політики в органічній єдності з правоохоронною і загальносоціальною практикою. Саме з цих позицій автор взявся дослідити одну з цих проблем, пов'язану з аналізом стану молодіжної некорисливої насильницької злочинності та визначенням шляху дальшого підвищення ефективності боротьби з нею.

За статистикою злочинність серед молоді та підлітків зростає в усьому світі і набуває найнебезпечніших форм. Зарубіжні криминологи вже давно вважають цей вид злочинності проблемою номер один.

Матеріали міжнародних конгресів, а також чисельні дослідження, проведені вченими, свідчать про серйозну небезпеку, яку несе суспільству молодіжна злочинність. Тому боротьба зі злочинністю в середовищі молоді являє собою один із головних напрямків всієї боротьби зі злочинністю. Ефективне попередження молодіжної злочинності у взаємодії з кримінальноправовими мірами впливу на осіб, які їх скоюють, є пріоритетною умовою охорони морального і фізичного здоров'я підростаючого покоління, боротьби з негативним впливом на формування цінносних орієнтацій і поведінки членів суспільства, що вступають в самостійне життя. З урахуванням частки молодіжної злочинності в порівнянні з усією злочинністю і особливо з декотрими видами тяжких некорисливих насильницьких злочинів: (вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, згвалтування і ін.), цей напрямок має суттєве значення для безпосереднього забезпечення безпеки, захисту прав і законних інтересів членів суспільства.

Злочинність молоді має особливості, які проявляються в її

рівні, динаміці, структурі, тенденціях, причинах, мотивації. Відповідно існує і специфіка організації боротьби з нею. Ці особливості в кінцевому результаті зумовлюються особистими якостями молоді і її статусом у суспільстві.

Поняття злочинності молоді пов'язано з віковими групами. Однак в літературі немає єдиного погляду на це питання. До молоді, різні автори, відносять осіб віком 18-25 років, 16-29 років, 18-29 років, 16-35 років. І в офіційній статистиці немає однорідності в такій градації. Це значно ускладнює можливості використання (з метою порівняння) інших досліджень, а також статистичних даних.

На думку автора, у рамках досліджуваної кримінологією проблеми, доцільно виділити молодь, як вікову групу, у віці 18-25 років. Саме ця група має свої особливості розвитку і соціально-психологічні риси. Ці риси й особливості молодої людини накладають свій відбиток і на характер дії криміногенних чинників. До них (особливостей) необхідно віднести: завершення повної фізіологічної зрілості, формування нервової та серцево-судинної систем, інтенсивні пошуки свого покликання, розквіт духовних і фізичних сил, перехід від книжкових, романтичних уявлень до усвідомлення реальної дійсності в зв'язку з зіткненням із реальними інститутами суспільства, активне формування психічної, ідейної та громадської зрілості, професійних інтересів, самовизначення і працевлаштування, створення сім'ї-це все пов'язане з гостротою емоційних і психічних переживань, з необхідністю прийняття багатьох рішень.

Такі чіткі науково обгрунтовані вікові особливості молоді дозволяють конкретизувати коло об'єктів дослідження, прискорити пізнання механізму антисуспільної поведінки осіб молодого віку.

відмежувати їх від характеристик, що властиві неповнолітнім правопорушникам, які мають обмежену відповідальність, а також від дорослих осіб, старших віком, котрі більш стійкі до різних криміногенних впливів.

Суттєвий вклад у дослідження різних аспектів проблеми молодіжної злочинності як складної і багатопланової проблеми внесли Аванесов Г.А., Александров Ю.В., Алексеев А.І., Алімов С.Б., Антонян Ю.М., Багрій-Шахматов Л.В., Бабаєв М.М., Бурчак Ф.Г., Глушков В.О., Гуров О.І., Даньшин І.М., Долгова А.І., Жалинський А.Є., Закалюк А.П., Звірбуль В.К., Зелінський А.Ф., Карпець І.І., Крупка Ю.М., Кудрявцев В.М., Кузнєцова Н.Ф., Лановенко І.П., Лихолоб В.Г., Михайленко П.П., Панов М.І., Побегайло Е.П., Смітєнко В.М., Танасевич В.Г., Тацій В.Я., Тузов А.П., Туркевич І.К., Яковлев А.М. та інші фахівці в галузі кримінології та кримінального права. Результати їх досліджень стали основою теоретичної розробки концептуальної моделі попередження злочинності, в тому числі і та, яка розглядається.

Але це не виключає необхідності самостійної розробки багатьох питань, які пов'язані з теоретичним та практичним забезпеченням профілактики некорисливих насильницьких злочинів серед молоді. У вітчизняній кримінології дана категорія злочинів, на жаль, не мала серйозних монографічних досліджень з широким комплексним залученням досягнень історії, соціології, психології і психіатрії. Підручники з кримінології, деякі статті і дисертації містять в основному правові та демографічні характеристики винних у скоєнні некорисливих насильницьких злочинів, окремі фрагменти їхньої поведінки та опису зовнішніх обставин, що їх супроводжують. Ці ж аспекти проблеми вивчаються і серед потерпілих. Основні причини такого стану, на думку автора, пов'язані з домі-

нуванням соціологічних підходів, та методів у дослідженні проблем, пізнання яких вимагає також використання більш тонких підходів та методів, перш за все соціологічних, психологічних та історичних.

Взагалі можна константувати, що у вітчизняній кримінології ще не створено науково обгрунтованої концепції причин злочинів, які розглядаються, навіть і дискусійної. Через це невирішеність багатьох кримінологічних, криміналістичних, експертних, пенітенціарних та інших питань, майже повна відсутність науково обгрунтованих пропозицій і рекомендацій з профілактики цих злочинів, виправлення і перевиховання осіб, які винні в їх скоєнні.

Вищенаведеними обставинами й обумовлений вибір теми дисертаційного дослідження.

Об'єктом цього дослідження є некорислива насильницька злочинність, що скоюється особами молодого віку.

В якості предмета вивчення вибрані основні характеристики некорисливих насильницьких злочинів, які кваліфікуються за ст. ст. 93, 94, 95, 100, 101, 102, 106, 107, 117, 206 КК України; поведінка осіб молодіжного віку, засуджених за скоєння зазначених злочинів; поведінка потерпілих від некорисливих насильницьких злочинів; діяльність державних органів і громадських формувань щодо попередження вказаних злочинів.

Мета і завдання дослідження. Мета полягає в комплексному міждисциплінарному вивченні на підставі аналізу наукових досягнень загальної теорії права, кримінології, кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, науки управління та інших галузей знань, а також вивчення практики боротьби зі злочинністю, зосередити наукові зусилля на розробленні й обгрунтуванні найбільш актуальних питань, вирішення яких дало б можли-

вість підвищити ефективність боротьби з некорисливими насильницькими злочинами серед молоді. Вони висвітлені так, щоб відповіди на них склали не тільки теоретичну основу проблем, які досліджуються, але й прогнозували їх реалізацію на практиці. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати стан наукової розробки цієї проблеми в теорії кримінального, кримінально-процесуального права і кримінології.

2. Дослідити структуру, поняття та соціальну природу некорисливої насильницької злочинності й на підставі цього розробити й обґрунтувати позиції, пов'язані з новими поглядами на проблему.

3. Визначити сучасний стан некорисливої насильницької злочинності серед молоді і визначити особливості кримінологічної характеристики осіб, які її скоюють.

4. Вивчити соціально-економічні, політичні, правові, історичні, культурно-виховні та індивідуальні чинники, які детермінують зазначені злочини.

5. Визначити стан профілактичної роботи з некорисливими насильницькими злочинами серед молоді і розробити пропозиції щодо підвищення її ефективності.

6. Внести конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення механізму правового врегулювання і підвищення ефективності віктимологічної профілактики злочинів, що розглядаються.

Для експериментальної перевірки дисертант висунув гіпотезу, що некорисливе насильство є виявленням стійких поглядів і якостей людини, пов'язаних зі специфікою формування її особистості, морально-психологічних поглядів та іншими індивідуальними особливостями, що визначаються:

- специфічним оточенням та іншими умовами (соціально-еконо-

мічними, історичними, політичними, культурно-виховними тощо) соціалізації в дитячому чи юнацькому віці:

- впливом конкретної життєвої ситуації, в тому числі й поведінкою потерпілого;

- минулим злочинним досвідом або перебуванням в місцях позбавлення волі;

- сукупністю антигромадських індивідуальних чинників;

- психічними аномаліями у межах осудності.

Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою роботи є діалектичний підхід до проблеми дослідження і фундаментальні монографічні праці з питань кримінології, кримінального права, філософії, психології, соціології і т.д. Дисертаційний пошук здійснювався на ґрунті історичного і системного методів наукового пізнання. Широко використовувались статистичний, конкретно-соціологічний, порівняльний та інші особисто-наукові методи. Проаналізовано також матеріали Організації Об'єднаних Націй, діюче законодавство і нормативні акти у сфері попередження злочинів.

У процесі дослідження автор провів теоретичне вивчення, зібрав і проаналізував за допомогою статистичних методів емпіричну інформацію відносно скоєння некорисливих насильницьких злочинів особами молодого віку, чинників, що їх обумовили, а також діяльності державних органів і громадських формувань у попередженні таких проявів.

Єдність кримінально-правового, кримінологічного, соціологічного і психологічного аналізів знайшла безпосереднє відображення в конкретних методах збору і вивчення емпіричного матеріалу, які використовувались у процесі дослідження.

До основних із них належать:

1. Вивчення статистичних даних на різних рівнях (дані статистики країни, областей, міст та інше).
2. Анкетування виконавців некорисливих насильницьких злочинів у віці 18-25 років.
3. Вибіркові бесіди з раніше проанкетованими особами.
4. Вивчення матеріалів кримінальних справ, актів судово-медичних і судових психолого-психіатричних експертиз, матеріалів виправно-трудових установ.
5. Анкетування, опитування (анкетування та інтерв'ювання) працівників міліції.

Інструментарій дослідження склали:

- програма-анкета для вивчення кримінальних справ;
- опитувальник-анкета для вивчення поглядів працівників міліції стосовно підвищення ефективності діяльності суспільних формувань у попередженні злочинів;
- опитувальник для вивчення базових цінностей молодих людей, які скоїли некорисливі насильницькі злочини;
- форми- таблиці для збору та аналізу статистичного матеріалу;
- накопичувальні таблиці для впорядкування первинної обробки й аналізу емпіричних даних.

Анкета для вивчення кримінальної справи була спрямована на дослідження комплексу об'єктивних і суб'єктивних обставин, котрі викликають вчинення некорисливих насильницьких протиправних дій, а саме:

а/ минулої дозлочинної поведінки засудженого, направленості та характеру його агресивних вчинків, мотивів і способів здійснення ним тяжкого злочину, наступної оцінки особистої поведінки;

б/ сімейного впливу на злочинця, кола його спілкування, цінностей і норм поведінки, які були йому властиві;

в/ ситуації скоєння злочину, її елементів, змісту і характеру взаємовідносин із потерпілим у конфлікті та ін.;

г/ соціально-демографічних відомостей про засудженого, об'єктивні умови його життя, обставини скоєння злочину та їх зв'язку з характером дій засудженого.

Анкета для вивчення думки працівників міліції про можливі шляхи вдосконалення діяльності громадських формувань у попередженні злочинів була розрахована насамперед, на працівників, які безпосередньо здійснюють зв'язок міліції з громадськістю.

Методика вивчення базових цінностей дозволила виявити специфіку переваги у молодих людей, засуджених за некорисливі насильницькі злочини, тих чи інших людських цінностей.

Вибірковим дослідженням було охоплено більш як 600 кримінальних справ про насильницькі злочини, скоєні особами молодого віку (навмисні вбивства, навмисні тяжкі тілесні пошкодження, хуліганство, зґвалтування).

Вивчення проводилось у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Харківській, Київській областях та в м. Києві протягом 1988-1995 р.р.

При формуванні вибірки дослідницького матеріалу були дотримані такі вимоги:

а/ охоплення осіб не тільки вперше засуджених до кари у вигляді позбавлення волі за скоєння вказаних злочинів, але і тих, хто вже раніше був засуджений до цього виду покарання, а це дозволило виявити особливості поведінки особи, яка має попередній злочинний досвід і перебування в місцях позбавлення волі;

б/ внесення осіб, які скоїли насильницькі злочини в гру-

пі і від злочинних дій яких постраждала не одна, а двоє і більше осіб;

в/ виключення молодих людей, які використовували насильство при скоєнні корисливих злочинів.

Отже, наукова обгрунтованість теоретичних положень, висновків і рекомендацій, на яких базується дисертація, забезпечується репрезентативністю емпіричного матеріалу, підтверджується результатами проведених досліджень, які знаходяться в руслі сучасних наукових тенденцій в установленні чинників, які впливають на злочинність. Таке спрямування наукового дослідження вимагає пошуку нових підходів до вирішення традиційних проблем (в тому числі кримінологічних) у зв'язку із зростанням моральних основ у правовій діяльності, відмовою від багатьох догматичних поглядів, фальсифікації дійсного й оперативного стану, особливо в роботі органів внутрішніх справ.

Наукова новизна положень і висновків. За характером розглянутих проблем, дисертація є першою у вітчизняній кримінології спробою монографічного дослідження. У результаті проведеного дослідження здобувач прийшов до певних теоретичних положень і висновків з питань, які раніше не досліджувались, сформулював пропозиції про вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ у попередженні зазначених злочинів.

З урахуванням наукового значення, новизни результатів дослідження теоретичних висновків і практичних пропозицій на захист виносяться такі положення:

- основні кримінально-правові і кримінологічні ознаки некорисливих насильницьких злочинів;
- поняття вказаних злочинів;
- концепція оптимального співвідношення переконання і при-

мусу в попереджувальній діяльності;

- система чинників, що детермінують злочинність серед молоді;

- особливості механізму вчинення некорисливих насильницьких злочинів серед молоді;

- обґрунтування висновку про те, що для даної категорії злочинів найбільш важливим у механізмі їх вчинення є етап мотивації;

- основні специфічні провідники механізму набування агресивної поведінки молоді;

- основи взаємодії органів внутрішніх справ з громадськими правоохоронними організаціями в боротьбі зі злочинністю і формування у населення нового мислення у сфері кримінальної політики;

- соціально-економічні, політичні, правові, історичні, культурно-виховні та індивідуальні чинники, що детермінують дані злочини;

- поняття профілактики злочину;

- пропозиція про вдосконалення норм, що містяться в ст.ст. 93, 94, 206 КК України;

- положення про те, що гуманізація каральної практики повинна проводитись у певних межах, щоб не підривати поваги до закону і влади;

- перелік головних компонентів (факторів), що сприяють скоєнню зазначених злочинів (отриманих в результаті факторного аналізу за допомогою ЕОМ);

- проект програми вивчення діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі з некорисливими насильницькими злочинами;

- рекомендації керівникам міськрайорганів внутрішніх справ

по проведенню нормативних і організаційно-методичних заходів, спрямованих на поповнення і утворення нових суспільних формувань по охороні правопорядку і підвищення рівня їх взаємодії з правоохоронними органами;

- рекомендації по зменшенню небезпеки стати жертвою некорисливих насильницьких злочинів (вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування);

- пропозиції до проекту державної програми боротьби зі злочинністю і корупцією;

- пропозиції щодо підвищення ефективності віктимологічної профілактики.

Теоретична і практична значимість результатів дослідження полягає в тому, що теоретичні положення і висновки, які містяться в ній, мають прикладний характер і можуть використовуватися при підготовці закону про попередження злочинності, кримінального законодавства, розробці загальнодержавних, регіональних і локальних спеціальних програм боротьби з негативними явищами. Запропонована автором концепція дозволяє по-новому на більш високому рівні вирішити ряд проблем теоретичного та практичного характеру в сфері боротьби зі злочинністю. Вона має методологічне значення для правотворчої діяльності, теоретичних та емпіричних досліджень проблем боротьби зі злочинністю та для вдосконалення управління цими процесами. Комплекс питань, які розглядаються автором, є складовою частиною, більш широкою за своїм масштабом проблемою, пов'язаною з різноманітністю впливаючих на правозастосування економічних, політичних, правових та моральних факторів, які обумовлюють його дієвість на сучасному етапі боротьби зі злочинністю.

Деякі теоретичні положення можуть бути використані в процесі

подальших досліджень кримінологічних і психологічних аспектів механізму некорисливих насильницьких злочинів, що скоєні особами молодого віку.

Практична значимість дослідження визначається його напрямком вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами. Надання їм допомоги - це основна мета наукового пошуку. В навчальному процесі положення і висновки дисертації можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників і довідників, у викладанні курсів кримінології, кримінального права, психології.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні висновки та пропозиції обговорювалися на міжнародних, республіканських, регіональних і міжнародних науково-практичних конференціях у м.Києві (1990-1996р.р.), Москві (1991), а також опубліковані в навчальних посібниках, статтях, текстах лекцій, тезах доповідей, загальний обсяг яких становить понад 25 друківаних аркушів.

Дисертація має безпосередній зв'язок із навчально-тематичним планом занять в Українській академії внутрішніх справ. Її положення використовуються в навчальному процесі, а також у науковій і дослідницькій роботі ад'юнктів і слухачів.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох частин, дев'яти параграфів, висновку, бібліографії та додатку. Її архітектоніка відповідає меті, предмету й логіці дослідження основних проблем боротьби з некорисливою насильницькою злочинністю серед молоді.

З М І С Т Р О Б О Т И

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його мета й завдання, методологія, нормативно-емпірична база, розкриваються наукова новизна, теоретична і практична значимість, сформульовані положення, які виносяться на захист, показується апробація дослідження.

У ПЕРШІЙ ЧАСТИНІ "Загальна характеристика некорисливих насильницьких злочинів серед молоді", яка складається з двох параграфів, розкривається соціально-правова природа і поняття некорисливої насильницької злочинності й аналізується її сучасний стан серед молоді.

У параграфі 1 "Соціально-правова природа і поняття некорисливої насильницької злочинності" дисертант, залишаючи осторонь полеміку про найбільш оптимальне визначення питання насильницької злочинності в її різновидах, намагався виробити свій підхід до вирішення цієї проблеми, визначивши основні ознаки, на підставі яких, злочин слід віднести до групи некорисливих насильницьких.

На основі критичного аналізу погляду на дане питання в юридичній літературі, а також, враховуючи особистий досвід роботи в органах внутрішніх справ, автор виділяє такі ознаки некорисливої насильницької злочинності: 1) об'єкт посягання - громадські стосунки, що охороняються кримінальним законом і які охороняють фізичні блага (життя і здоров'я) громадян; 2) наявність прямого заміру у діях злочинця; 3) мотиви, які виникають, як правило, на основі особистої неприязні, помсти, ревнощів, задоволення статевої пристрасті або мають хуліганський характер; 4) спосіб посягання - фізичне чи психічне насильство; 5) здійснення насильства як проти волі потерпілого, так і за його волею.

У роботі аналізується зміст кожної з перелічених ознак. При

розгляді, наприклад, способу посягання зазначається, що фізичне і психічне насильство потрібно розглядати як два однорідні явища, а саме насильство - як їх сукупність. І, не дивлячись на те, що більшість некорисливих насильницьких злочинів скоюється способом фізичного насильства, вилучення психічного насильства з кримінологічного аналізу механізму насильницької поведінки не виправдано звузило б коло питань, які вивчаються. Також як і у випадку застосування фізичного насильства, злочинець, погрожуючи життю та здоров'ю іншої людини, добивається для досягнення своїх злочинних цілей виконання або невиконання потерпілим проти його волі і бажання будь-яких дій. Усвідомлення потерпілим реальної можливості приведення погрози до виконання заставляє його підкоритися вимогам злочинця. Відмова потерпілого підкоритись найчастіше закінчується нанесенням шкоди здоров'ю або навіть позбавленням життя. На практиці частіше насильницькі дії здійснюються з погрозами спричинити ще більшу шкоду здоров'ю потерпілого або позбавити його життя у випадку продовження опору чи невиконання вимог злочинця.

Вказані способи скоєння злочинних діянь дозволяють відмежувати таким чином насильницькі злочини від ненасильницьких. Якщо злочинець досягає мети за допомогою інших засобів (підкуп, умовляння тощо), які не пов'язані з використанням насильства, злочинне діяння внаслідок іншого характеру злочинної поведінки не може відноситись до насильницьких злочинів. Також не є насильницькими такі злочини, що приводять до людських жертв, але при цьому не пов'язані безпосередньо з насильством по відношенню до особи, а тяжкі наслідки є результатом неухважності або не сумлінного ставлення до своїх обов'язків.

Важливою ознакою некорисливих насильницьких злочинів, на

погляд дисертанта, є їх скоєння як проти волі потерпілого, так і за його волею.

На сьогодні у засобах масової інформації широко розгорнулася дискусія з питань правомірності і гуманності забезпечення добровільної легкої смерті в безвихідних випадках. Мова йде про так звану евтаназію.

Парадоксально, але в міру розвитку медицини, питання евтаназії, на думку спеціалістів, будуть виникати все гостріше і частіше. Вони відносяться до тих, які не мають єдиного рішення і залежать від законів моралі епохи та багатьох інших обставин.

Зараз, як здається, в нашій країні подібні ідеї передчасні, оскільки вимагають високого професіоналізму спеціалістів-медиків у кожному конкретному випадку, а головне- наявності високого контролю як з боку близької рідні, так і з боку суспільства в цілому. На жаль, ні першій, ні другій вимозі ми сьогодні не відповідаємо. У зв'язку з цим автор підтримує думку Бородіна С.В. і Глушкова В.О. про те, що з метою відновлення принципу соціальної справедливості в кримінальному законодавстві і практиці його застосування, укріплення законності і посилення кримінальноправових гарантій прав громадян на охорону здоров'я, доцільно було б включити до Кримінального Кодексу України спеціальну статтю, яка б передбачала відповідальність про застосування методу евтаназії по відношенню до невиліковно хворих людей, зокрема "Вбивство зі співчуття". У зазначеній статті можливо було б запропонувати два варіанти:

- навмисне позбавлення життя безнадійно хворої людини з метою полегшення його страждання- карається;

- навмисне позбавлення життя безнадійно хворої людини на її прохання з метою полегшення страждання- карається.

Перевазі віддається, на погляд автора, другий варіант, оскільки він враховує думку самого хворого. Що стосується міри покарання, то вона могла б бути приблизно такою ж, як за вбивство при перевищенні межі необхідної оборони.

З урахуванням розглянутих ознак, під некорисливими насильницькими злочинами слід розуміти навмисні злочинні дії, які спрямовані на громадські відносини, що охороняються кримінальним законом і які захищають фізичні блага (життя та здоров'я) громадян, скоєні як проти волі потерпілого, так і з його волі шляхом фізичного або психічного насильства і які виникають на ґрунті особистої неприязні, помсти, ревнощів, задоволення статевої пристрасті або з хуліганських спонукань.

Виходячи з даного визначення, до некорисливих насильницьких злочинів слід віднести такі: навмисне вбивство (за винятком корисливого); тілесні пошкодження; частково хуліганство; зґвалтування; побої та мордування; доведення до самогубства.

Наведене визначення некорисливої насильницької злочинності та її елементів не претендують на безпечність і на повноту охоплення, а є лише спробою впорядкувати в кримінології та кримінальному праві погляди з цього питання, що вимагають свого подальшого вирішення.

У параграфі 2 "Кримінологічна характеристика некорисливої насильницької злочинності серед молоді" аналізуються основні кількісно-якісні параметри (рівень, структура, динаміка, характер, географія), які характеризують некорисливу насильницьку злочинність серед молоді на сучасному етапі, а також осіб, які скоюють злочини такого характеру.

Наукове осмислення зазначених показників дозволяє виявити вплив на вказаний вид злочинності чисельних і різноманітних чин-

ників. На цій основі базується і передбачення змін, які можуть статися в цьому виді злочинності. Все це не може не сприяти підвищенню рівня організації боротьби з цією злочинністю. Тим більше, що сучасна кримінологія знаходиться на такому стані розвитку, який можна охарактеризувати як етап більш детального і поглибленого вивчення конкретних проявів злочинності, розробки на цій основі пропозицій, які спрямовані на попередження злочинів, рекомендації щодо форм і методів практичної діяльності органів держави і суспільства в цьому напрямку і взагалі, як стан подальшого розвитку теоретичних проблем кримінології.

Вищеназвані обставини підкреслюють значну роль і значення вивчення кримінологічної характеристики молодіжної некорисливої насильницької злочинності. Незважаючи на монографічну і навчальну літературу, яка присвячена цьому питанню, актуальність його подальшого вивчення аніскільки не послаблюється тому, що: 1) в кримінологічній літературі спостерігається постійний процес розширення знань відносно окремих аспектів цієї проблеми; 2) злочинність - явище динамічне, тому вивчення її кількісних і якісних характеристик має бути постійним.

Дослідження динаміки окремих видів найбільш тяжких некорисливих насильницьких злочинів за останні роки в цілому свідчить про негативність кількісних і особливо якісних у цьому напрямку змін. Згідно з даними МВС України в 1995 році число навмисних убивств у порівнянні з 1992 роком збільшилось на 56,2 %, тяжких і тілесних пошкоджень на 27,7 %, хуліганств на 65,1 %. Несприятливі кількісні зміни вказаних злочинів погіршуються і значним зростанням кількості осіб молодого віку, яка бере участь у їх здійсненні. Зараз ця доля сягає у регіонах від 20 до 55 %, а в справах зґвалтування до 75-80 %.

Збільшилась питома вага організованих, заздалегідь підготовлених злочинів, які нерідко характеризуються особливою жорстокістю. Так, у 1995 році 19,7 % навмисних вбивств, 11,4 % навмисних тілесних пошкоджень, 26,9 % хуліганств і 47,8 % згвалтувань були здійснені в групах, нерідко з особливою жорстокістю.

Зростають тяжкі некорисливі насильницькі злочини в так званому маргінальному, тобто соціально-нестійкому середовищі. Мова йде про антигромадські елементи-дармоїдів, бродяг, наркоманів, алкоголіків, соціально неадаптованих суб'єктів з кримінальним минулим тощо. Останнім часом помітно зростає кримінальна активність цих категорій осіб. За даними дослідження, які провів дисертант, в цьому середовищі скоюється 63,3 % усіх убивств, 60,0 % тяжких тілесних пошкоджень, 70,0 % згвалтувань, 64,3 % хуліганств. Підвищується й інтенсивність здатності до злочинів представників даного прошарку.

Значним залишається рецидив, у тому числі багаторазовий, який характеризується двома, трьома, чотирма і навіть більше судимостями. Так, серед осіб, які скоїли хуліганство, він складає 1,5 %, тяжкі тілесні пошкодження-4,8 %, навмисні вбивства-5,0 %, згвалтування- 2,7%.

Викликає небезпеку тенденція до збільшення жіночої молодіжної некорисливої насильницької злочинності. Наприклад, якщо в 1992 році серед виявлених осіб молодого віку, які здійснили навмисні вбивства, жінки склали 9,7 %, то в 1995 році- 12,8 %, відповідно тяжкі тілесні пошкодження 6,9 і 9,7 %, хуліганство-4,3 і 6,5 %; участь у згвалтуванні -0,5 і 0,9 %. Деякі злочини з боку жінок носять вельми небезпечний характер, відзначаються особливою жорстокістю.

Ці та інші наведені негативні тенденції розвитку некорисли-

вої насильницької злочинності серед молоді в Україні, а також її статистична картина, наочно відтворюють стан суспільних відносин.

У ДРУГІЙ ЧАСТИНІ "Чинники, які детермінують некорисливу насильницьку злочинність серед молоді", що складається з п'яти параграфів, аналізуються найбільш значні, на погляд дисертанта, для даної категорії злочинів чинники, які сприяють їх скоєнню.

У параграфі 1 "Аналіз основних підходів до проблеми детермінації злочинності" на основі широкого емпіричного матеріалу розглядається проблема причин злочинності.

В останні роки в юридичній літературі простежується системний підхід до цієї складної проблеми і комплексний характер її дослідження (використання даних кримінології, психології, педагогіки та інших галузей наук).

Аналіз стану сучасної кримінології як в Україні, так і в інших країнах близького і далекого зарубіжжя в цілому дозволяє зробити висновок про те, що, з одного боку в цій науці не існує єдиної або хоча б декількох теорій причин злочинності. Але з іншого боку, не підлягає сумніву наявність ряду явищ, які носять факторний характер і знаходяться зі злочинністю в причинно-наслідковому зв'язку.

Складність рішення проблем причинності в кримінології, як і взагалі при дослідженні соціальних явищ, зумовлена головним чином особливостями людської поведінки взагалі і антигромадської в тому числі. Крім того, справа ще ускладнюється тим, що як самі правопорушення, так і їх причини історично змінюються і відрізняються не тільки в кожній соціально-економічній формації, але навіть в різних регіонах однієї і тієї ж країни. Це, звичайно, не означає, що пояснення причин протиправної поведінки неможли-

ві. Вони повністю можливі й необхідні, але при цьому слід враховувати їх складність, багатозначність, а в ряді випадків і недостатність. Це свідчить про те, що дослідження даної проблеми не тільки не втратило значимості, але вимагає й надалі її продовження. І перш за все це стосується наукового апарату, понять, які використовуються при дослідженні причин та умов злочинності.

Для опису причин злочинності в кримінології використовують багато понять, більшість з яких трактується неоднозначно. Стан справ обумовлений, перш за все відсутністю єдності в поглядах на природу злочинності і механізм протиправної поведінки.

Один із шляхів осмислення суті того чи іншого поняття-відмежування його від інших схожих з ним понять. У вченні про попередження злочинності використовуються такі терміни, як "причини", "умови", "обставини", "мотиви", "приводи", "фактори". Безсумнівно, ці поняття близькі і взаємопов'язані, тому що відображають ті чи інші сторони причинного механізму злочинності. У цьому зв'язку автору здається, що висновки деяких вчених (наприклад, В.М.Кудрявцева, Ю.Д.Блувштейна) про складність розмежування причин злочинності й умов, які сприяють скоєнню злочинів, а також щодо можливості їх трансформації з однієї якості в іншу досить переконливі і тому, в даному дослідженні дисертант не дотримується чіткого розмежування вищезгаданих понять і вживає поняття "фактор" в якості умовного позначення як причини, так і умови, у той же час не заперечуючи певної методологічної цінності такого розмежування.

Дійсно, одне й те ж явище не може бути і причиною, і умовою. Різке протиставлення їх не відповідає духу діалектики. Але для класифікації факторів на причини і умови повинен бути критерій. Поки що такого загальноприйнятого критерію немає. Тому як

би негативно не характеризувалась, особливо в недалекому минулому, "теорія факторів", на практиці використовується саме вона. Виділення ж поряд з вказаними термінами ще таких понять, як обставини і приводи, які сприяють досягненню злочинного результату, не мають необхідних методологічних підстав. Те, що зветься в деяких працях обставинами, - лише різновидність умов, сприятливих для скоєння злочинів.

Існуючі до теперішнього часу неточності у визначенні змісту поняття "фактор" виникли ще в період формування "теорії факторів" і факторів аналізу. Тоді слово "фактор" найчастіше використовували для позначення рушійних сил історичного процесу, а також умов, серед яких цей процес здійснювався.

На сьогодні у словниках та енциклопедіях поняття "фактор" трактується в самому широкому аспекті. Найчастіше його характеризують як причину, умову, обставину, момент, факт, рушійну силу або можливість.

Філософи, соціологи та демографи до факторів відносять соціально-економічні, науково-технічні, демографічні та інші сторони суспільного розвитку.

Аналогічно роблять і юристи, в тому числі й кримінологи, які, виходячи з теорії і практики досліджень, виділяють біля 250 різних факторів, що викликають злочини і сприяють їх скоєнню. Тому доводиться задовольнитись поглядом найбільш значних із них. Такий підхід дозволяє в певній мірі конкретизувати причини злочинності.

Не дивлячись на те, що за останній час погляди наших вчених і перш за все кримінологів, суттєво міняються на користь багатфакторного підходу до причин злочинності, ще не проводиться достатня робота по систематизації та виявленню сукупної структури

тих багаточисельних факторів, які належать до причин злочинності або до умов, які їй сприяють. Багато вчених-кримінологів вважають, що головне завдання кримінології полягає у виявленні самих кримінологічних факторів і у вивченні заходів протидії їм, а розробка взаємозв'язків окремих або виявлених кінцевих факторів злочинності не є нагальним завданням науки кримінології. Такий стан склався певно тому, що більшість вітчизняних вчених не виявляє належного інтересу до методології дослідження.

З урахуванням сказаного й використовуючи відомості, що містяться в літературі з проблем причин злочинності, можна побудувати таку її систему.

Перший рівень - біофізіологічний. До цього фактора належить те, що пов'язане з спадковими нахилами до скоєння злочинів, з виявленням особливостей расового, етнічного, морфологічних планів, які обумовлюють психофізіологічні особливості індивіда, і передаються генетично.

Другий рівень - індивідуально-психологічний. Тут мова йде про такі особливості психології і особливого досвіду, які зумовлені неповноцінним способом життя.

Третій рівень - мікросоціальний. На цьому рівні концентруються фактори, пов'язані з безпосереднім соціальним оточенням людини, її становищем у сім'ї, школі, між однолітків у молодіжній субкультурі, тобто там, де утворюються сприятливі до правопорушень моделі поведінки.

Четвертий рівень - макросоціальний. Ця група факторів злочинності, в тому числі і насильницької, є одною з основних.

Вивчаючи причини злочинності, спеціалісти відзначають, що основною перешкодою на шляху їх дослідження, а отже й планування ефективної профілактичної роботи є недолік макросоціологічних

досліджень цих негативних явищ. Таким чином, завдання виявлення причин злочинності, на погляд дисертанта, полягає перш за все в тому, щоб попередньо відокремити фактори злочинності, потім з'ясувати механізм більш вищого рівня.

У параграфі 2 "Соціально-економічні й політичні фактори, які зумовлюють молодіжну некорисливу насильницьку злочинність" досліджується комплекс питань, пов'язаних з роллю соціально-економічних і політичних факторів у попередженні молодіжної некорисливої насильницької злочинності.

Відомо, що причини правопорушень визначаються конкретними умовами розвитку даної суспільно-економічної формації, а тому шляхи їх ліквідації також залежать від наявності економічних та інших перетворень, які обумовлені суттю даної формації.

Серед найбільш важливих в кримінологічному плані соціально-економічних факторів, які мають високий ступінь позитивного кореляційного зв'язку з темпами росту молодіжної злочинності, в тому числі й вказаної, слід виділити такі: 1) невідповідність рівня потреб населення рівню їх фактичного задоволення; 2) невідповідність між інтенсивними процесами урбанізації і міграції населення й рівнем соціального контролю; 3) проблеми, пов'язані зі станом сімейно-побутових відносин; 4) незбалансованість фінансових вкладень у виробничу сферу і сферу виховання та культури.

Для переважної більшості некорисливих насильницьких злочинів характерний дозвільний чи побутовий характер і тому зазначені фактори мають принципове значення. Вагому роль в попередженні злочинності відіграють політичні фактори, вибір найоптимальнішої для даного етапу розвитку країни форми правління. І тут слід розумно підходити до вирішення цього питання з урахуванням конкретного народу, його історії, культури. Тому, використовуючи

досвід народів західних країн, не можна ігнорувати, на наш погляд, досвід інших країн, зокрема - народів Сходу.

Дійсно, досвід країн Сходу несе важливу інформацію про те, як працюють західні системи в різних суспільних умовах. У програмах ряду азіатських країн є загальне об'єднуюче розуміння того, що головне у житті цих держав - це економічний і соціальний розвиток, який забезпечує перетворення власної країни в економічно-конкурентоспроможну серед інших країн і має визначені соціально-економічні стандарти. Підхід до демократії, її сприйняття або забезпечення якраз і визначаються врешті-решт тим, в якій мірі вона, демократія, сприяє або перешкоджає досягненню цієї основної мети. Звідси випливає феномен східного авторитаризму, який химерно (або почудернацьки) і головне ефективно поєднує в собі високий ступінь демократії і свободи в економіці і достатньо жорстку систему політичного управління суспільством. Закономірне тоді питання відносно причин успіху соціально-економічного розвитку країн АСЕАН (Сингапур, Малайзія, Таїланд, Індонезія, Бруней). Зрозуміло, що тут взаємодіє цілий ряд факторів, однак спеціалісти виділяють три основні групи причин.

По-перше, економічні успіхи країн АСЕАН у значній мірі були досягнуті завдяки вмілому політичному забезпеченню економічного розвитку. У країнах АСЕАН у значній мірі склалась і успішно функціонує авторитарно-плюралістична модель, підтримана достатньо міцною центральною виконавчою владою, яка проте припускає багато поглядів і думок при обговоренні всіх проблем країн, що відображають всі існуючі форми власності. Ця модель враховує культурно-історичні традиції населення цих країн і при цьому забезпечує успішне функціонування економіки.

По-друге, економічні успіхи цих країн пов'язані з високою

ефективністю обраної ними моделі розвитку, орієнтованої на активну і, головне, корисну для них участь у міжнародному розподілі праці та в міжнародних економічних відносинах.

Тут склався визначений і достатньо стабільний баланс інтересів країн-реципієнтів і країн-донорів, які дозволяють країнам АСЕАН забезпечувати свої економічні інтереси з мінімальними політичними витратами.

По-третє, окрім досвіду економічного розвитку, ці країни мають цікавий і повчальний досвід вирішення національного питання. Всі країни цього регіону багатонаціональні за складом населення, у той же час у кожній з них можна виділити пануючий або чисельно переважаючий етнос.

Говорити про будь-яке демократичне вирішення національного питання стосовно країн АСЕАН не доводиться. Навпаки, воно виявилось відрегульованим жорсткими методами, однак поступово поєднується з уважним відношенням до проблеми національних меншостей. Провадженню цього курсу сприяли такі фактори як етнічна, лінгвістична, конфесійна близькість меншостей у відношенні до домінуючого етносу, наявність мови-посередника, намагання уникнути відкритих конфліктів і готовність до взаємного компромісу.

Таким чином, програма, побудована на основі реального досвіду минулого й теперішнього, є, на погляд дисертанта, єдиним надійним гарантом економічної і політичної стабілізації держави.

До того ж, Україні сьогодні потрібна об'єднуюча ідея, оскільки канони радянського періоду-ідеологічні ілюзії- втратили своє значення, а нові ідейні цінності поки що не охопили більшості громадян.

У параграфі 3 " Вплив процесів деформації історичного розвитку суспільства на стан молодіжної некорисливої насильницької

злочинності" зроблена спроба розглянути проблему некорисливої насильницької молодіжної злочинності у контексті історичного розвитку нашого суспільства.

Відомо, що перед тим, як вибрати засоби боротьби з тим чи іншим захворюванням необхідно проаналізувати реальні умови нашої дійсності, а також ще раз переглянути історію хвороби (оскільки будь-яке захворювання має свої витoki) і зупинитися на деяких її сторонах. При цьому не можна обмежуватися констатацією історичних фактів без достатнього їх обґрунтування і взаємозв'язку із злочинною поведінкою. Тому на прикладі досвіду часів СРСР можна це зробити і багато чому навчитись, якщо уважно вивчити найбільш драматичні етапи його розвитку. Дійсно, вперше в історії людства було створене суспільство, яке розвивалось при відсутності будь-якого зовнішнього впливу в силу самого наявного в цьому суспільстві намагання до саморозвитку, оскільки побудоване було головним чином на насильстві. І немало частину вини в цьому слід покласти на плечі нашого народу, так як в найскладніші й відповідальні періоди нашої історії у розгублених людей, вибитих із звичних умов життя, охоплених почуттям безпомічності й страху, імунітет до брехливого пророкування не витримував, і розвиток йшов не за природнім законом, а шляхом до "сильної влади". При цьому для багатьох сильна влада завжди асоціювалась (і сьогодні асоціюється) з залізною рукою, здатною за короткий час "навести порядок". Іншими словами, в розумінні багатьох людей сильна влада асоціюється з диктатурою і насильством. Це для більшості людей сьогодення не тільки зрозуміло, але й звично, психологічно комфортно.

Проте сила і насильство- зовсім не одне і теж саме. Насильницькі дії з боку влади, можуть затримати її силу, оскільки чим

ширше розвинуте "офіційне" насильство в суспільстві, чим більш розповсюджені виправдуючі його норми, чим менше можливостей правомірно захистити свій інтерес і зберегти свій статус, тим активніше діє детермінуючий фактор криміногенного впливу. Навпаки, чим більше розвинута система погодження волі і інтересів, соціальний контроль, чим більше проявляються процеси соціалізації груп та індивідів, тим менш інтенсивним виявляється криміногенний вплив джерел детермінації насильства. Таким чином, мова йде про ефективну владу, тобто таку, яка була б добре структурована, спиралась би і на закон і на авторитет в громадянському суспільстві, але ні в якому разі не на "голе" насильство.

Як свідчить досвід історичного розвитку нашої країни, витоків відношення до насильництва як всемогутнього засобу досягнення мети, в тому числі й злочинної, походять не в останню чергу від таких об'єктивних факторів як соціальна терпимість населення, масові репресії, національна ворожнеча, відхилення від законностей соціального розвитку тощо.

Останній фактор має особливе значення. Про нього попереджували багато розсудливих людей, які у своїх висновках спиралися на наукові дані. Проте вони не могли і не мали можливостей належним чином вплинути на хід історичного розвитку нашої країни, де вже був пущений маховик насильства і на початку ХХ століття вже працював на повну силу. Все більше людей засвоювали думку про те, що насильство - це якраз той засіб, за допомогою якого можна вирішити всі проблеми. Навіть далекозорі представники партії в керівництві країни вважали насильство єдиним і ефективним засобом "вироблення комуністичної свідомості". І це природно тому, що людина, яка залишається завжди приниженою, такою, що ніколи не знала демократичних методів вирішення проблем, була

нерозумно позбавлена традиційних вірувань, буде діяти так, як її вчили протягом десятиліть. Між тим насильство не може породити нічого крім насильства.

Надзвичайно симптоматично, що люди, які вибрали насильство понад правом як спосіб покращення світу, найчастіше не бажали співвідносити свою провідну ідею і результати застосування її в практику. А результати були такими, що на допомогу ГУЛАГу прийшли найвитонченіші методи розправи: позбавлення громадянства і заслання, різного типу процеси і "жовті білети" у вигляді виключення із партії і зняття з займаних посад небажаних, посилення жорстокості цензури, використання психлікарень і т.д. Кожен із наших громадян, дорослих і молодих, при посадах і без них, міг бути споганеним, приниженим, навіть побитим чи засудженим до в'язниці, або визнаним божевільним. Страх, що твоє внутрішнє "я" в будь-який час могло бути розтоптане, вбите, був у кожного, робив його холопом і холуєм влади. Нема нічого парадоксального в тому, що замість протистояння суспільної системи і її цінностей, кримінальному світу, останній знаходив у ній поживний ґрунт. Прийшовши через м'ясорубку війн і репресій, перетворена в оплот тоталітаризму, країна не захотіла впізнати себе в новому поколінні, яке добровільно організувалось в зону ще на волі. Естетика загибелі, насильства, розпаду, крові, смерті, наркотиків, сексу, самотності й відчаю несеться на зустріч нашому суспільству і перевтілюється в етику і філософію сірого, але лютого життя.

Для того, щоб цього не відбулося слід, на погляд дисертанта, виявити мудрість і не допустити помилок минулого в тлумаченні суспільних явищ. Чим скоріше наше суспільство підтвердить цю програму, тим буде більше підстав захувати його до цивілізованого світу.

У параграфі 4 "Руйнування системи моральних цінностей і його впливу на розповсюдження некорисливих насильницьких злочинів серед молоді" показана роль культурних і моральних стимулів у попередженні молодіжної некорисливої насильницької злочинності. Проблема духовного розвитку і підвищення соціальної ролі людини, її морального росту розглядалась у всі часи передовими людьми як одним з найважливіших засобів підняття суспільства на якісно новий рівень свого розвитку. Не випадково багато видатних вчених, виділяючи в якості найважливіших елементів у житті суспільства політику, економіку і культуру, пріоритетного значення надавали останній. На жаль, протягом десятиліть сфера духовності насильницьки руйнувалась, а те, що залишалось, не відрізнялось у своїй масі високою моральністю. В часи до революції і тим більше після неї громадяни нашої країни опинилися на грані духовного спустошення. Маніакальна пристрасть до знищення духовної власності народу охопила всі ланки єдиновладно правлячої партії і місцевих керівників. Поступово у партійній еліті склалася своєрідна групова навичка, яка виявилась у запереченні загальнолюдських моральних цінностей, жорстко-авторитетних методів і поширення їх на всі випадки життя. Ця мораль в подальшому сприяла успіхові сталінщини і поступовому знищенню кращих представників нації, її генофонду.

Надзвичайно симптоматично: що люди, які вибрали правове насильство як засіб покращення світу, найчастіше не співвідносили свою практику з її результатами, що перекинулося на їх близьких. І в цьому виявляється не тільки позаісторичність їх мислення і нездатність співвідносити одне з одним, але і їх прихильність до особливої моральної ієрархії, суворо диференційованої етики, в результаті чого "чужі" потрапили поза межі морального закону. А

це означало розпад і етики взагалі, у результаті чого гинула основа суспільства-людська особистість. Зрозуміло, що вибір у морально деградованому суспільстві для молодого покоління (особливо із розряду неблагополучних) був не особливо великий. Та й яким він міг буди серед дикунства, озлоблення, байдужості, які охопили народ і суспільство, де мільони людей переступили заповіді всередині себе. Нагнітання небаченої до цього часу моралі полегшувалось тим, що було зруйноване громадське суспільство. Історичний досвід показує: громадське суспільство-творець всієї духовної і матеріальної культури і саме в громадському суспільстві через нього проходить процес засвоєння культури людиною. Якщо ж держава бачить в громадському суспільстві свого ворога і подавляє його з метою свого безмежного панування, прирікає країну на культурну відсталість, ця проста, але в той же час і незаперечна істина сприймається особливо важко можливо тому, що відображення в дзеркалі іноді не втішає наше самолюбство. Якщо ж подивитися на нашу дійсність твердо, об'єктивно, то картина виявляється достатньо яскравою і далеко не в усьому благополучною.

Дійсно, стало ледь не переконанням, що досягти швидкого успіху в житті можна за рахунок спритності, нахабності. Філософія грабіжництва, соціального паразитизму, поділу і чорного перерозподілу стала альфою й омегою нашого існування. Цьому сприяє й істотне зниження загальнокультурної підготовки найширших мас народу і в першу чергу молоді. Це й не дивно, бо зараз замість боротьби за людину моральну наше мистецтво вперто продовжує боротьбу за людину корисливу, ніби не підозрюючи, що саме моральна людина завжди була творцем всього, що вважається надбанням цивілізації.

Все це не може не посилювати, крім іншого, проблему моло-

діжної злочинності, в тому числі і насильницької. Культ сили індивідуалізму і всюдозволеності в досягненні вибраної мети - стали традицією в сучасному способі життя молоді. Саме в цьому полягає одне з найпоширеніших джерел загально-кримінальної злочинності, частково корисних вбивств, згвалтувань і розбійних нападів. Сучасні засоби масової інформації наповнюють ефір прикладами насильства, пропагандують вбивства і знущання, особливо старанно нав'язуючи це дітям. Цілком очевидно, що постійна демонстрація насильства розбещує молодих людей і в значній мірі сприяє формуванню злочинної спрямованості особи.

Аналіз субкультури молодих некорисливих насильницьких злочинців показує, що вона включає в себе такі компоненти, як сприйняття сили як регулятора відносин між людьми, ідею "справжньої" людини, агресивність, презирство до праці тощо.

У параграфі 5 "Роль індивідуальних факторів у механізмі скоєння некорисливих насильницьких злочинів серед молоді" розглядається комплекс питань, що пов'язані з впливом особи на скоєння злочинів, які розглядаються, зокрема підкреслюється, що особа злочинця з її свідомістю і волею є тією центральною ланкою, яка поєднує причину і наслідки. Тут виникає рішення скоїти злочин, який потім здійснюється.

Дійсно, робити докір тому, що у всіх бідах винне суспільство, було б несправедливо, так як людина - не маріонетка життєвих обставин. У житті часто можна зустріти людей, які виростили в таких безвихідних умовах, що здавалось, ніби вони були раніше приречені на щонайгірший спосіб існування. Але всупереч цьому пробилися крізь товщу бруду зберегли себе як особистість. Значить є дещо таке, що не піддається механічній дії соціальних законів-природжене почуття порядності, огидливості у відношенні до

підлості.

В наш час вдалося подолати вульгарно-соціологічний погляд, згідно з яким, виходячи з вірного тезису про вирішальне значення соціального оточення у формуванні злочинної поведінки, ігнорувалась роль самої особистості в реалізації цієї поведінки. Більшість досліджень базується на фундаментальному принципі, двох факторів (оточення і особистість) детермінації злочинної поведінки. Тому виявлення поруч із зовнішніми факторами й індивідуальних, притаманних особі, становить великий інтерес для кримінологічної теорії й практики. Зробити це можливо, на погляд дисертанта, тільки при всебічному обґрунтуванні структури особистості злочинця.

Залишаючи в історії полеміку про найбільш оптимальні структури особистості, перевагу потрібно віддати у вирішенні цього питання позиції К.К.Платонова. Розглядаючи структуру як поєднання елементів та їх всебічних зв'язків, К.К.Платонов у своїй динамічній функціональній психологічній структурі особистості виділив чотири підструктури, в основу яких поклав ступінь обумовленості якостей соціальними і біологічними факторами і фактично звів її до всієї структури людини. Користуючись термінологією К.К.Платонова, дисертант усі індивідуальні фактори, котрі визначають злочинця класифікував у п'ять підструктур, які характеризують:

1. Сферу особи, яка викликає і формує потреби, інтереси, мотиви, ідеали, світогляд, правосвідомість, нахили, навички і т.д.

2. Соціальні ролі і соціальні статуси (робітник чи учень, рядовий виконавець чи керівник, одружений чи ні, працездатний чи непрацездатний і т.д.).

3. Ступінь суспільно небезпечної особи (інтенсивність злочинної діяльності, тривалість злочинної діяльності, вік, з якого вона почалася, характер скоєння злочинів і т.д.).

4. Моральну психологічну сторону особи (погляди, переконання, цілі, емоційні, інтелектуальні і вольові особливості, наявність психічних аномалій і т.д.).

5. Психофізіологічну сторону особи (стать, вік, стан, здоров'я, особливості фізичної конституції і т.д.).

Вказані підструктури особистості злочинця та індивідуальні фактори знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Це зовсім не значить, що між ними не існує протиріч. Навпаки, досить часто стверджувальні (антикриміногенні) фактори вступають в конфлікт із заперечувальними, (криміногенними) або навпаки- заперечувальні зі стверджувальними. Своєчасний вияв і врахування цих протиріч безперечно необхідні у роботі по попередженню злочинів. При цьому важливо в'яснити ведучі, найбільш істотні фактори, які визначають спрямування особи. З погляду дисертанта, до них відносяться перша та четверта групи. Саме вони, як свідчать дослідження, найбільш суттєві при встановленні причин і механізму протиправної поведінки, оскільки безпосередньо з нею пов'язані, понижують і визначають всю структуру особи, порушуючи всю складову системи елементів її свідомості і самосвідомості. Всі інші індивідуальні фактори переломлюються через них чи через їм підпорядковані. З урахуванням викладеного, а також проведеного дисертантом факторного аналізу, узагальнений "портрет" молодого некорисливого насильницького злочинця можна уявити в такому вигляді: це особи віком 18-25 років, як правило, неодружені, які додержуються певних норм співжиття. Для них характерна грубість, агресивність, жорстокість, образливість, цинічність, нахабність.

Ці особливості сприяють тому, що при перебуванні в складних і важких ситуаціях, проблеми вирішуються ними головним чином шляхом використання насильства. При цьому більш як у 60 % випадків наміри ініціюються і реалізуються під дією алкоголю, наркотиків і неприязних відносин до потерпілого. Подібні особи часто володіють вираженою безпосередністю; досить часто влаштовують конфлікти в колективі, причому винуватцями них вони, як правило, вважають інших.

Аналіз медичних документів, які є в матеріалах кримінальних справ, не виявив ролі якої-небудь соматопсихічної паталогії в генезисі подібних проявів. Однак помічені в анамнезі обстежень осіб сильні травми і пошкодження голови, безсумнівно можуть розглядатися як реальні збуджувачі до роздратованості, неконтрольованості, нестриманості поведінки, яка закінчується насильницькими проявами.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ "Кримінально-правові і кримінологічні заходи попередження некорисливих насильницьких злочинів серед молоді", який складається із двох параграфів, розглядається коло питань, пов'язаних із попередженням вказаних злочинів серед молоді шляхом кримінально-правового і кримінологічного впливу.

У параграфі I " Роль кримінального закону в попередженні молодіжної некорисливої насильницької злочинності" обговорюються деякі питання, пов'язані з проблемою співвідношення позитивного і негативного впливу на поведінку людей.

Серед фахівців, особливо в області педагогіки, існує думка про можливість і перспективність виховання без покарання. З іншого боку, значна частина населення, політичні діячі, правоохоронні органи достатньо високо оцінюють стримуючі можливості кримінального закону.

Дещо суперечливі думки про ефективність загального попередження існування і застосування кримінального закону є результатом того, що до теперішнього часу, на великий жаль, із даних проблем фактично не проводяться емпіричні дослідження. Тому і в сучасних кримінологічних дискусіях, і в спеціальній літературі з кримінології висловлювання про роль кримінального закону в попередженні злочинів часто носять догматичний і емоційний характер. Щоправда досить глибокі дослідження проблеми, проведені А.І. Марцевим і С.М. Максимовим, а також рядом інших наукових робітників. Позитивно оцінюючи вклад цих авторів у вирішення даної проблеми, разом з тим слід відзначити, що не всі її аспекти досліджені досить повно. Це стосується загального попередження, в тому числі і тих злочинів, які розглядаються.

Наскільки реальна і практично важлива проблема впливу кримінального покарання стосовно молоді, можуть служити дані досліджень, проведені дисертантом: 39 % цих осіб вважають, що однією з цілей покарання злочинців є залякування інших людей. З погляду дисертанта, гуманізація караючої практики повинна проводитися у певних межах, щоб не підтримувати поваги людей до закону і влади. Досвід показав, що здійснення з найкращими намірами спроб змінити покарання сукупністю заходів виховного впливу можуть призвести до невизначеності і свавілля.

Такий висновок підтверджується аналізом кримінологічної ситуації, наприклад, в період антиалкогольної компанії (1985-1987 р.р.). В цей період у зниженні тяжких злочинів проти особи, безумовно, позитивне значення мало посилення боротьби з пияцтвом і хуліганством, які створювали підстави для небезпечних посягань такого характеру. Багато осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності і засуджених за вказані дії, були позбавленні мож-

ливості скоювати більш тяжкі злочини проти особи. І навпаки, зниження активності правоохоронних органів в кримінально-правовій боротьбі з вищеназваними злочинами, безумовно сприяло (нарівні, звичайно, з іншими факторами) зростанню тяжких злочинів у 1988 -1989 р.р.

При підготовці нового кримінального законодавства і в правозастосовчій практиці необхідно звернути серйозну увагу на підвищення профілактичного потенціалу, норм особливої частини КК з так званою подвійною превенцією. Це норми про кримінальну відповідальність за дії, здійснення яких створює умови і необхідні обставини для скоєння інших більш тяжких злочинів. Слід особливо відмітити, що недосконалість кримінального закону у відношенні злочинів, скоєних злочинними групами, негативно відображаються на ефективності боротьби перш за все з молодіжною злочинністю. При цьому найбільш радикальним виходом з даної ситуації, з погляду дисертанта, є впровадження в кримінальне законодавство самостійного складу злочинів, який передбачав би кримінальну відповідальність за організацію молодіжних угруповувань або за активну участь в них.

У боротьбі з некорисливими насильницькими злочинами важливе значення має забезпечення неминучої відповідальності за хуліганство. Це є істотним антикриміногенним фактором, який перешкоджає рецидиву хуліганства і переростанню його в найбільш тяжкі злочини. Тут, з погляду дисертанта, слід виступити проти пропозиції деяких авторів декриміналізувати некваліфіковане хуліганство (ч.1 ст. 206 КК). Її реалізація може призвести до серйозних негативних соціальних наслідків зростання тяжких насильницьких злочинів.

Зрозуміло, було б наївно перебільшувати вплив правових за-

собів на злочинність і лише на цьому будувати політику боротьби з нею. Тут потрібен комплексний підхід, тобто повинні бути залучені загально-соціальні, спеціально-кримінологічні, необхідні і цільові програми боротьби зі злочинністю.

У параграфі 2 "Взаємодія міліції і громадськості у попередженні некорисливих насильницьких злочинів серед молоді".

Необхідність активної участі громадськості, всіх свідомих громадян у профілактиці злочинів підкреслена зокрема в рішенні Координаційного комітету боротьби зі злочинністю "Про стан забезпечення охорони громадського порядку, безпеки громадян і заходів щодо зміцнення правопорядку в цій сфері". Але виконання зазначеного рішення йде вкрай незадовільно. Це зумовлено не тільки соціально-економічними факторами сьогодення, але в значній мірі і розпадом раніше існуючої системи суспільної профілактики правопорушень, зниження до мінімуму безпосередньої участі громадськості в охороні правопорядку та боротьбі зі злочинністю. Разом з тим, активізація діяльності громадських формувань, які мають правоохоронні функції, що відмічається в останній час, пояснюється зацікавленістю населення України, його турбуванням про складні проблеми, що існують у галузі боротьби з правопорушеннями і охорони громадського порядку.

Залучення широких верств населення до правоохоронної діяльності є важливим каналом участі громадян в управлінні справами суспільства і держави, одним із основних факторів зміцнення конституційного режиму. Зміцнення такого єдиного фронту боротьби з правопорушеннями може бути тільки в результаті розширення і поглиблення взаємодії правоохоронних органів із громадськістю, яка має певні форми. Найчастіше до таких форм належать спільні патрулювання, рейди, огляди, обходи; спільне планування заходів

по охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями; узгодження конкретних самостійно проведених заходів, таких як лекції, бесіди, спільний аналіз оперативної обстановки; інформування міліції про виявленні причини й умови, які сприяють порушенню громадського порядку; спільні наради, семінари і збори; навчання представників громадськості методам охорони громадського порядку; профілактичної роботи тощо. Перераховані форми є суттєвими варіантами багаточисленних зв'язків міліції і громадськості, їх перелік можна значно розширити. Існуюча різноманітність контактів, з одного боку, забезпечує можливість залучення практично всіх прошарків населення у всіх напрямках правоохоронної діяльності, з другого - оптимальне визначення засобів, методів, шляхів підвищення ефективності взаємодії суб'єктів профілактики потребує їх всебічного вивчення та аналізу.

Слід зауважити, що питанню вдосконалення згаданої діяльності громадськості та правоохоронних органів присвячена значна кількість наукових розробок. Однак переважна їх більшість належить до минулого часу і не в повній мірі відповідає сучасній соціально-економічній і криміногенній обстановці. Дане дослідження, поряд із використанням існуючих наукових розробок, зорієнтоване головним чином на вивчення і вирішення проблеми саме в нових життєвих умовах.

У ЧЕТВЕРТІЙ ЧАСТИНІ "Віктимологічна профілактика некорисливих насильницьких злочинів серед молоді" досліджується роль потерпілих в їх механізмі.

Вивчення особи і поведінки потерпілих, незважаючи на те, що інтерес до цього існує так давно, як й інтерес до особи та поведінки злочинця, все більше привертає увагу вчених і практиків. Це зумовлено перш за все тим, що між особистістю потерпілого і

організації попереджувальної роботи.

Не має також достатньої якості в теоретичних основах і напрямках цих досліджень. Це створюється з вихідного теоретичного поняття віктимології-віктимності. Не претендуючи на всебічність розкриття даної проблеми, дисертант зупиняється тільки на окремих її аспектах, які дозволяють глибше зрозуміти кримінологічну природу насильницьких злочинів, скоєних особами молодого віку.

Аналіз існуючих підходів до проблем віктимології показує: всі автори, незважаючи на деяку різницю в їх пропозиціях так чи інакше визнають наявність у деяких людей особливої віктимності до окремих видів злочинів.

Результати дослідження, проведеного дисертантом, показують, що слід розрізняти:

а) віктимність як сукупність соціально-психологічних особливостей особи, пов'язаних з особливостями її соціалізації;

б) віктимність як виключна соціальна якість зумовлена виконанням деяких соціальних функцій (професійна віктимність);

в) віктимність як біофізіологічна якість особи (вікова віктимність);

г) віктимність як наслідок паталогічного стану особи (віктимність-патологія);

д) віктимність як наслідок постійного спілкування (вимушеного або за власним бажанням) з криміногенним елементом (віктимність кримінального спілкування).

Безумовно, в реальному житті приховані різновиди віктимності нерідко супроводжують чи "накладають" одна на одну.

Найбільший інтерес соціально-попереджувальному аспекті, з погляду дисертанта, становить перший різновид віктимності. Саме тут чітко просліджується "включеність" віктимологічних характе-

ристик в генезис індивідуальної злочинної поведінки.

У зв'язку з цим однією з основних завдань віктимологічного аспекту профілактики некорисливих насильницьких злочинів слід вважати нейтралізацію та ліквідацію особистої віктимності, а саме: зниження рівня розповсюдження такої віктимності шляхом проведення для визначених категорій і груп громадян спеціальних загально-профілактичних заходів з метою зниження їх віктимності; зниження потенційної особистої віктимності конкретних громадян шляхом проведення з ними профілактичних засобів індивідуального характеру; попередження повторної віктимізації шляхом проведення індивідуальної профілактичної роботи з віктимними потерпілими, включаючи заходи щодо виявлення і ліквідації в їх поведінці таких особливостей, які в майбутньому можуть сприяти виникненню нових кримінальних ситуацій за їх участю тощо.

Крім того, перелічені заходи профілактичного характеру дисертанту уявляються такими, що слід ввести до деяких статей Особливої частини КК (наприклад у ст.94 КК) привілейований склад цього злочину, пов'язаний з обставинами неправомірної поведінки потерпілого, а також в Загальній частині КК повинно бути передбачене звільнення злочинця від кримінальної відповідальності, якщо головну роль у механіці злочину відіграла неправомірна поведінка потерпілого. Це, на думку автора, сприяло б диференціації кримінальної відповідальності.

У висновку даються відомості про загальні підсумки дисертаційного дослідження, вказуються основні кримінологічні та кримінально-правові проблеми, від вирішення яких залежить підвищення ефективності боротьби з некорисливою насильницькою злочинністю серед молоді. Автор показує рівень, структуру, динаміку і географію вказаної злочинності, дає її кримінологічну характеристику.

висвітлює основні фактори, які сприяють розповсюдженню некорисливої насильницької злочинності серед молоді, узагальнює діяльність органів внутрішніх справ у цій сфері і вносить рекомендації щодо її вдосконалення.

Основні положення, які містяться в дисертації відображені в таких наукових працях:

1. Роль потерпевшего в механизме насильственных преступлений // Криминологические проблемы борьбы с преступностью. - Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. - 0,3 друк.арк.

2. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых с особой жестокостью // Криминологические проблемы борьбы с преступностью. - Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. - 0,4 друк.арк. / 0,2 друк.арк (в співавторстві з Жарим В. Д.).

3. Алкогольное опьянение как фактор виктимности потерпевших от преступлений // Радянське право 1989, N 3. - 0,1 друк.арк.

4. Роль административного надзора в повышении эффективности профилактической работы с лицами, склонными к повторному совершению тяжких насильственных преступлений // Административный надзор в сфере деятельности органов исполняющих наказание. - Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. - 0,2 друк.арк.

5. Криминологическая характеристика лиц, совершивших умышленное убийство // Административный надзор в сфере деятельности органов, исполняющих наказание. - Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. - 0,2 друк.арк.

6. Понятие, предмет, задачи и функции криминологии: Лекция. - Киев: РИО МВД Украины, 1992. - 1 друк.арк.

7. Криминологическая характеристика и предупреждение рецидивной преступности: Лекция. - Киев: РИО МВД Украины, 1992. - 1 друк.арк. / 0,5 друк.арк. (в співавторстві з Гаврилішиным А. П.).

8. Деформація соціально-правового мислення як фактор, що сприяє скоєнню насильницьких злочинів // Забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів//. - Київ РІО УАВД, 1993. - 0,5 друк. арк.

9. Преступность и ее основные характеристики: Лекция. - Киев: НИО УАВД, 1993. - 1 друк. арк.

10. Криминологическая характеристика взаимосвязи преступности с пьянством, алкоголизмом, наркоманией, проституцией и СПИ-Дом: Лекция. - Киев: РІО УАВД, 1993. - 1,5 друк. арк. / 0,5 друк. арк. (в співавторстві з Гаврилішиним А.П. та Джужей О.М.).

11. Профілактика насильницьких злочинів органами внутрішніх справ. Навчальний посібник. - Київ: УАВС, 1993. - 5 друк. арк. / 4,5 друк. арк. (в співавторстві з Лихолобом В.Г.).

12. Криминологическая характеристика и предупреждение организованной и профессиональной преступности: Лекция. - Киев: РІО УАВД 1993. - 1 друк. арк. / 0,5 друк. арк. (в співавторстві з Джу-жей О.М.).

13. Навчально- методичний посібник: " Словник- довідник з криминології". - Київ: РВВ УАВС, 1993. - 2,3 друк. арк. / 1 друк. арк. (в співавторстві з Джужей О.М. та Лихолобом В.Г.).

14. Ч. Ломброзо о сходстве гениальности и помешательства и влиянии последнего на преступность: Брошюра. - Киев: РІО УАВД, 1993. - 1 дру. арк.

15. Навчально-методичний словник криминологічних термінів. - Київ: УАВС, 1993. - 3 друк. арк. / 2 друк. арк. (в співавторстві з Джужей О.М.).

16. Криминологическое понятие насильственной преступности // Домашний адвокат Украины. - Киев, 1994. - N 1. - 0,5 друк. арк.

17. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений несовершеннолетних: Лекция. - Киев: РИО УАВД, 1994. - 1 друк. арк.

18. Некоторые особенности личности преступника, совершившего умышленное убийство при отягчающих обстоятельствах. // Домашний адвокат Украины. - 1995. - № 3. - 0,3 друк. арк.

19. Криминология и профилактика преступлений. Курс лекций. Учебное пособие для вузов системы МВД Украины. - Донецк: Донецкий институт внутренних дел, 1995. - 10 друк. арк. / 4,5 друк. арк. (в співавторстві з Джужей О.М., Лихолобом В.Г. та інш.).

20. Криминологія і профілактика злочинів: Навчальний посібник. - Київ: УАВС, 1996. - 10 друк. арк. / 3,5 друк. арк. (в співавторстві з Гаврилішиним А.П., Лихолобом В.Г. та інш.).

Михайлов А.Е. Криминологические проблемы борьбы с некорыстной насильственной преступностью среди молодежи. Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08-уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Украинская академия внутренних дел. Киев, 1996. Рукопись.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с дальнейшим повышением эффективности и качества борьбы с некорыстной насильственной преступностью среди молодежи. В работе исследуются: содержание понятия некорыстных насильственных преступлений; криминологическая характеристика указанной категории преступлений; факторы, детерминирующие данные преступления, а также основные направления борьбы с ними. Результаты исследования используются в правоохранительной прак-

тике, научно-исследовательских учреждениях, юридических вузах Украины.

Ключові слова: некорислива насильницька злочинність; детермінуючі чинники; кримінологічна характеристика злочинності та особистості злочинця; попередження злочинності.

Alexander Y. Mihaylov. Criminological problems of combatting juvenile violente crimes.

The thesis on law degree science on speciality 12.00.08-criminal law and criminology, criminal executive law. Ukrainian Academy of Internal Affairs. -Kiev. 1996. Manuscript.

Thesis includes the range of theoretical and practical questions dealing with further increasing of quality of combatting with juvenile violence crimes.

This work investigates the sense of notion of violente crimes, criminological feature of given category of crimes and also main directions of combatting with them.

Tht results of investigation are used in law enforcement practice, research establishments, and law establishments of Ukraine.

Key words: jnvenile crime, criminological characteristic of crime and the criminal, crime prevention.

441 598

Підписано до друку 15.10.96р.
Умовних друкарських аркушів 2,0.
Тираж 100 екз.
Замовлення №1819.

Поліграфія МВС України